

KS. JERZY ADAMCZYK

Wyższe Seminarium Duchowne, Radom

REKOLEKCJE ZAMKNIĘTE I OKRESOWE DNI SKUPIENIA W ASPEKCIE KANONICZNYM

Słowa kluczowe: rekolekcje zamknięte, dni skupienia, duchowni, formacja duchowa, domy rekolekcyjne

1. Wstęp. 2. Rekolekcje zamknięte i dni skupienia jako istotny element owocnej formacji duchowej 3. Rekolekcje zamknięte w prawie kanonicznym 4. Wymiar prawny okresowych dni skupienia 5. Zakończenie

1. WSTĘP

Papież Pius XI w Encyklice *Mens nostra*, która nadal zachowuje swoją aktualność, pisał: „ćwiczenia duchowne mają pierwszorzędne znaczenie tak dla udoskonalenia przyrodzonych władz człowieka, jak przede wszystkim dla urobienia człowieka nadprzyrodzonego, czyli chrześcijanina. W obecnych zwłaszcza czasach, w których prawy duch Chrystusa i porządek nadprzyrodzony, jedyna podstawa wiary naszej, napotyka tyle przeszkód i zapór; dziś, kiedy to tak powszechnie panoszy się naturalizm, osłabiający stałość wiary i gaszący żar miłości chrześcijańskiej, dziś trzeba koniecznie wyrwać się z owej ułudy «próżności zaciemniającej dobra» i ukryć się w błogim owym ustroniu. Tam zaś pod wpływem nauk niebieskich nabierze należytych pojęć o wartości życia i obróci je jedynie na służbę Bożą. Tam nabierze obrzydzenia do grzechu, tam przejmie się świętą bojaźnią Pańską”¹.

Celem ćwiczeń duchownych i dni skupienia, przeznaczonych dla wszystkich kategorii wiernych, jest wzmocnienie wiary, pomnożenie pobożności i doskonałość, oraz wierne dostosowanie obyczajów prywatnych i publicznych do norm Ewangelii. Skutkiem wspomnianych praktyk jest pokój z Bogiem, przebaczenie grzechów, pokój poszczególnych dusz i całego społeczeństwa².

¹ Pius PP. XI Litterae encyclicae *Mens nostra* (20 decembris 1929), Acta Apostolicae Sedis 21 (1929), 693.

² Por. tamże, 689.

Jeśli ćwiczenia duchowne i dni skupienia pełnią ważną rolę w formacji duchowej wiernych, przyczyniając się wydatnie do „prowadzenia życia świętego”³ i do owocnego pełnienia posługi w Kościele, to powstaje pytanie: czym są rekolekcje zamknięte i dni skupienia, jaki mają cel, dla kogo są one obowiązkiem prawnym, a komu są zalecane przez prawo kanoniczne?

W niniejszym artykule przedmiotem refleksji będzie problem rekolekcji zamkniętych i okresowych dni skupienia jako rzeczywistości kanonicznych, wymagających odosobnienia i skupienia, aby poświęcić się wyłącznie Bogu i rewizji życia wewnętrznego, w odróżnieniu od rekolekcji parafialnych, czyli pewnej akcji duszpasterskiej rozgrywającej się w parafii i dla parafii, przeznaczonych dla ogółu parafian⁴.

2. REKOLEKCJE ZAMKNIĘTE I DNI SKUPIENIA JAKO ISTOTNY ELEMENT OWOCNEJ FORMACJI DUCHOWEJ

Rekolekcje, należące do kategorii ćwiczeń pobożnych o wymiarze podmiotowym, oddziałują zarówno na sferę poznawczą, jak i wolitywno-przeżyciową chrześcijanina, dlatego mają duże znaczenie dla duchowej formacji na każdym etapie rozwoju⁵. Rekolekcje stanowią pewien okres, przeżywany w większym czy mniejszym odosobnieniu, indywidualnie lub wspólnotowo, wypełniony medytacjami, słuchaniem słowa Bożego, modlitwą, rachunkami sumienia w celu dokonania okresowej lub okazjonalnej odnowy swojego życia duchowego⁶.

M. Chmielewski przypomina, że pojęcie rekolekcje (od łac. *recollectio*, czyli ponownie uprawiać, ćwiczyć, rozważać) jest wieloznaczne, obejmuje wiele różnych form i praktyk duchowych. Trwają one co najmniej trzy dni, odprowadzane są indywidualnie lub zbiorowo, samodzielnie lub pod kierunkiem doświadczanego przewodnika. Ich celem jest całościowa rewizja swojego życia duchowego i nawrócenie⁷.

Teologiczny sens rekolekcji zawiera się w biblijnym pojęciu przymierza. Mają być one w istocie aktem odnowienia i pogłębienia przymierza chrzcielnego lub zawartego w wyniku konsekracji przez profesję rad ewangelicznych czy święceń kapłańskich⁸. Rekolekcje umiejscawiają się w posłannictwie Kościoła, przynależąc do ewangelizacji pastoralnej, zmierzającej do stałego rozwoju życia Bożego otrzymanego na chrzcie św. w perspektywie świętości. Ujmowane w aspekcie indywidualnym służą wiernym w dążeniu do chrześcijańskiej doskonałości, zgodnie z poleceniem realizacji świętości życia, do której wszyscy w Kościele są wezwani.

³ Kan. 210.

⁴ Rekolekcje parafialne normowane są przede wszystkim przez kan. 770 *Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984, (odtąd: KPK).

⁵ Por. M. Chmielewski, *Vademecum duchowości katolickiej. 101 pytań o życie duchowe*, Lublin 2004, 230.

⁶ G. Siwek, *Rekolekcje*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, 725.

⁷ Por. tamże, 744.

⁸ Por. M. Chmielewski, dz.cyt., 232.

Stanowią przychodzącą z zewnątrz pomoc w realizacji owego powołania. Ujmowane w aspekcie eklezjalnym, służą Kościołowi, który jest święty i zarazem potrzebujący oczyszczenia w dziele nieustannie trwającej jego odnowy, czyli przyczyniają się do budowania kościelnej wspólnoty jako Świętych obcowania w wertykalnym i horyzontalnym wymiarze. Ponieważ wspólnota Kościoła ma misyjny charakter, rekolekcje, przyczyniając się do jej budowy, służą zarazem Kościołowi Misji. Dokonująca się w rekolekcjach autoewangelizacja Kościoła uwiarygodnia prowadzone przez niego dzieło ewangelizacji; przez pogłębianie życia chrześcijańskiego, przyczyniając się do tego, aby ewangelizatorzy (misjonarze) byli bardziej świadkami niż nauczycielami, czyli świętymi. Rekolekcje służą również do okrywania i rozpoznawania różnego rodzaju charyzmatów, jakimi Duch Święty ubogaca Kościół⁹.

W kontekście rekolekcji bardzo często pojawia się termin „ćwiczenia duchowe” (*exercitia spiritualia*), niekiedy jako rodzaj dopowiedzenia, niekiedy zaś jako określenie alternatywne. Określenie „ćwiczenia duchowe” funkcjonuje w kilku co najmniej znaczeniach. W klasycznym oznacza odnowę duchową według metody św. Ignacego Loyoli. W szerokim, rozumiane jest jako każdy sposób metodycznego pogłębiania życia chrześcijańskiego, czyli różnego rodzaju rekolekcje, w szczególności odbywane w ścisłym odosobnieniu, zwane zamkniętymi. W zawężonym natomiast oznacza poszczególne „praktyki” życia pobożnego (ascetycznego) stosowane w prowadzeniu życia chrześcijańskiego, względnie podejmowane podczas okresów jego intensywniejszej odnowy.

Trzeba zauważyć również, że podobnie jak termin „rekolekcje”, tak i określenie „ćwiczenia duchowe” w powszechnym użyciu straciło na jasności, stając się wręcz wieloznaczne. Dlatego też jest tak pojemne treściowo, że bywa używane na oznaczenie wszelkiego typu rekolekcji¹⁰. Polski wyraz „rekolekcje”, stanowiący wierną kalkę terminu łacińskiego, upowszechnił się najbardziej w języku Kościoła katolickiego w Polsce, wypierając od jakiegoś czasu starsze od niego, aczkolwiek nadal często używane określenie „ćwiczenia duchowe”¹¹.

Z pojęciem rekolekcji w bliskim związku pozostaje określenie „dzień skupienia”. Wynika to z tego, że z historycznego punktu widzenia termin „rekolekcje” (*recollectio*) odnosił się najpierw do takiego dnia. Współcześnie nadal nazywa się kilka „dni skupienia” rekolekcjami, jeden natomiast zyskał miano „jednodniówki rekolekcyjnej”¹². Trzeba zaznaczyć, że jeżeli ćwiczenia rekolekcyjne trwają krócej niż trzy dni, a niekiedy tylko kilka godzin, wówczas nazywa się je dniem skupienia. Od rekolekcji różni je także zakres treści. O ile bowiem w przepowiadaniu rekolekcyjnym wypada objąć całość życia rekolektanta i wezwać go do nawrócenia, to treścią

⁹ G. Siwek, *Rekolekcje...*, art.cyt., 728.

¹⁰ Por. tenże, *Rekolekcje wczoraj i dziś*, Kraków 2011, 21.

¹¹ Por. tamże, 12.

¹² Tamże, 21–22. Należy zauważyć bliskie związki dni skupienia (miesięczne) z ćwiczeniami duchowymi, z których skupienie miesięczne wytryskuje jako ich naturalne przedłużenie. W znacznej mierze wynika to z praktycznej potrzeby odnowienia postanowień, ożywienia pragnienia świętości i pogłębienia postaw duchowych zdobytych podczas ćwiczeń rocznych. M. Arroyo, *Retiro espiritual* w: *Diccionario General de Derecho Canónico*, Obra dirigida y coordinada por. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, vol. VI, Pamplona 2012, 997.

dni skupienia z uwagi na ograniczony czas są na ogół jakieś aspekty życia duchowego, wymagające pogłębienia lub skorygowania. Praktyka dni skupienia upowszechniła się wraz z rozwojem rekolekcji w XVI i XVII w.¹³

G. Siwek konstatuje, że dzień skupienia stanowi pewną zminiaturyzowaną formę rekolekcji czy ćwiczeń duchowych. Należy wszakże pamiętać, że nie może on zastąpić ani rekolekcji we właściwym tego słowa znaczeniu, ani klasycznych ćwiczeń duchowych¹⁴. Kodeks Prawa Kanonicznego używa zarówno terminu ćwiczenia duchowe, jak i¹⁵ okresy skupienia¹⁶.

Pod względem formy można mówić o rekolekcjach otwartych, jakimi z zasady są rekolekcje parafialne, oraz o rekolekcjach zamkniętych dla określonych grup, zwłaszcza kapłanów, osób konsekrowanych i świeckich¹⁷.

Jak wspomniano wcześniej, przedmiotem obecnych refleksji są rekolekcje zamknięte i dni skupienia, które z natury są również zamknięte. M. Arroyo obydwie wymienione formy pobożności określa terminem „skupienie duchowe” (*retiro espiritual* – dosłownie: wycofanie, odwrót, usunięcie duchowe), twierdząc, że oznacza ono tradycyjne praktyki pobożności chrześcijańskiej zakładające przeznaczenie różnej długości czasu, w celu poświęcenia go wyłącznie Bogu i rewizji życia wewnętrznego¹⁸. Odpowiadają one osobistemu pragnieniu doskonałości chrześcijańskiej, stąd praktykuje się je okresowo: rocznie, kwartalnie, miesięcznie. Dwoma tradycyjnymi formami skupienia duchowego są rekolekcje roczne, które przyjmują różne nazwy m.in. najbardziej rozpowszechnioną – „ćwiczenia duchowe”, dla których klasycznym modelem są *Ćwiczenia duchowe* św. Ignacy Loyoli i skupienie miesięczne, praktykowane – jak sama nazwa wskazuje – raz w miesiącu. Powszechne stosowanie tytułu „ćwiczenia duchowe” na określenie dorocznych rekolekcji doprowadziło do ukucia terminu „skupienie duchowe” – który jest pojęciem szerokim, stosowanym zwykle do skupienia praktykowanego miesięcznie¹⁹.

Rekolekcje zamknięte (i konsekwentnie dni skupienia) charakteryzują się tym, że rekolektanci zamieszkują w domu rekolekcyjnym czy innym miejscu odosobnienia²⁰,

¹³ Por. M. Chmielewski, *Vademecum duchowości katolickiej*..., dz.cyt., 233.

¹⁴ G. Siwek, *Rekolekcje wczoraj i dziś*..., dz.cyt., 25.

¹⁵ Np. kan. 246 § 5 KPK.

¹⁶ Np. kan. 663 § 5, 719 § 1 KPK.

¹⁷ G. Siwek, *Rekolekcje*..., art.cyt., 744.

¹⁸ M. Arroyo, *Retiro espiritual*..., art.cyt., 997.

¹⁹ Por. tamże. *Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi*, „*Apostolorum successores*” od różnia wyrażnie rekolekcje roczne od miesięcznych dni skupienia: „Mensualmente tratará de reservar un congruo tiempo para el retiro espiritual y otro, anualmente, para los ejercicios espirituales”. Congregatio pro Episcopis, *Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi*, „*Apostolorum successores*” (22 febbraio 2004), nr 46, Città del Vaticano 2004. W tłumaczeniu polskim: „W każdym miesiącu postara się także zarezerwować odpowiedni czas na dzień skupienia, a raz w roku na rekolekcje”. Congregatio pro Episcopis, *Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi* „*Apostolorum successores*” (22 febbraio 2004), nr 46, Città del Vaticano 2004, tekst polski: Kongregacja do spraw Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów* „*Apostolorum successores*”, Kielce 2005, (odtąd: AS).

²⁰ „Zaleca się rozszerzenie programu tradycyjnych rekolekcji zamkniętych poprzez organizowanie rekolekcji tematycznych, weekendowych i zapraszanie doświadczonych rekolekjonistów”. *Wstuchani w Ducha. Uchwały II Synodu Archidiecezji Katowickiej*, Katowice 2016, 261, 78.

lub też pozostając w swoim miejscu zamieszkania, jak to bywa w przypadku rekolekcji zakonnych lub seminaryjnych, wyłączają się jednak z codziennych obowiązków w celu skupienia się na ich owocnym odprawieniu. Stanowią one rodzaj rekolekcji w najwłaściwszym tego słowa znaczeniu, nawiązujący do tradycji klasycznych ćwiczeń duchowych. Towarzyszy im atmosfera ciszy, skupienia, modlitwy, medytacji, autorefleksji, poszukiwania bliższego kontaktu z Bogiem i doświadczenia jego obecności²¹.

Ze względu na te okoliczności, rekolekcje zamknięte i dni skupienia podlegają różnorodnym podziałom. Ze względu na uczestników mogą być stanowe: dla dzieci, młodzieży, dziewcząt, chłopców, rodziców, małżonków, kobiet, mężczyzn itp. Ze względu na kategorie zawodowe dla nauczycieli, pracowników służby zdrowia, prawników, biznesmenów, rolników, pracowników nauki, parlamentarzystów itp.; ze względu na osobistą sytuację rekolektantów dla małżeństw żyjących bez ślubu kościelnego, małżonków rozwiedzionych, wdów, samotnych, niepełnosprawnych, kochających inaczej itp.

Rekolekcje tego typu, nie rezygnując ze swego właściwego celu, mogą odbywać się wedle różnych metod, stosownie do zwyczaju prowadzących czy potrzeb adresatów. Mogą mieć charakter terapeutyczny, przeżyciowy, integracyjny. Mogą być odprawiane indywidualnie lub zespołowo. Indywidualne mogą mieć specjalnego kierownika duchowego (konferencjonistę) lub odbywać się bez niego. Odprawiane zespołowo zazwyczaj są przez niego prowadzone.

Rekolekcje zamknięte odprawiane są obowiązkowo przez osoby zakonne, alumnów i duchownych, gdyż uchodzą za niezbywalną pomoc w należyтым rozpoznaniu lub rozwoju powołania. Coraz częściej odprawiają je także ludzie świeccy poszukujący żywszego kontaktu z Bogiem, którego nie zapewnia im masowe duszpasterstwo zwyczajne czy ogólnoparafialne rekolekcje wielkopostne, adwentowe lub okolicznościowe²².

Trwałe znaczenie rekolekcji zamkniętych ukazał Pius XI w Encyklice *Mens nostra*²³, ale przypomniał również Benedykt XVI w przemówieniu do Włoskiej Federacji Rekolekcji Zamkniętych, polecając je – z jednej strony – jako obronę przed wzrastającymi wpływami sekularyzmu, z drugiej natomiast – jako odpowiedź na wrodzoną ludzką potrzebę spotkania z Bogiem przez intensywne słuchanie słowa w ciszy i modlitwie, co jest możliwe w domach rekolekcyjnych, a zalecił przy tej okazji wspierać je materialnie i personalnie²⁴.

²¹ Por. kan. 246 § 5, 663 § 5, 719 § 1, 1039 KPK.

²² G. Siwek, *Rekolekcje wczoraj i dziś...*, dz.cyt., 131–132.

²³ „Mamy na myśli zwyczaj odprawiania ćwiczeń duchownych, a usilnie pragniemy, aby się on rozszerzał z dnia na dzień nie tylko wśród duchowieństwa świeckiego i zakonnego, ale także wśród szeregów katolików świeckich”. Pius PP. XI *Litterae encyclicae Mens nostra*, 691. Por. L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico*, t. 1, wyd. 1, Napoli 1988, 860.

²⁴ Por. Benedykt XVI, *Spotkanie z Bogiem w ciszy i modlitwie*. Przemówienie do Włoskiej Federacji Rekolekcji Zamkniętych (9 lutego 2008), *L'Osservatore Romano* (wydanie polskie) 29 (2008), nr 4, 21–23. G. Siwek, *Rekolekcje wczoraj i dziś...*, dz.cyt., 133.

Należy skonstatować, że rekolekcje zamknięte i dni skupienia są niezwykle ważnym momentem w formacji duchowej wiernych²⁵ i rzeczywistością prawną, stąd niekiedy prawo obliguje lub zaleca niektórym kategoriom wiernych odprawianie takich skupień duchowych²⁶. Jest więc zrozumiałe, że różne normy prawa kanonicznego powszechnego i partykularnego formalizują kwestię wymienionych praktyk pobożnych²⁷.

3. REKOLEKCJE ZAMKNIĘTE W PRAWIE KANONICZNYM

Kościół regulował praktykę skupienia duchowego dla duchownych i członków instytutów życia konsekrowanego, szczególnie w formie ćwiczeń duchownych, a od stosunkowo niedawna dla wiernych świeckich. Jednych obliguje się do odprawiania ćwiczeń duchownych, innych zachęca się do tego.

W kwestii definicji rekolekcji zamkniętych i ich celu, nieraz sami prawodawcy określają, czym one są. *Statuto della Federazione Italiana Esercizi Spirituali* rozumie omawiane rekolekcje „jako głębokie doświadczenie Boga poprzez słuchanie słowa Bożego, prowadzące do nawrócenia i do coraz większego poświęcenia się Chrystusowi i Kościołowi”²⁸. W przywołanym statucie stwierdza się także, że rekolekcje zamknięte to „głębokie doświadczenie Boga poprzez słuchanie Jego słowa, które zostaje pojęte i przyjęte w kontekście własnego życia za sprawą Ducha Świętego. Doświadczenie to dzięki ciszy, modlitwie i kierownictwu duchowemu daje zdolność rozeznania i pozwala oczyścić serce, nawrócić własne życie, naśladować Chrystusa i wypełnić swoją misję w Kościele i świecie”²⁹. Instrukcja *Potissimum institutioni* Congregatio pro Institutis Vitae Consecratae et Societatibus Vitae Apostolicae włącza doroczne rekolekcje zamknięte do form odnowy duchowej, stąd winny cieszyć się one specjalnym uznaniem³⁰, natomiast Instrukcja *Istotne elementy nauczania kościoła na temat życia konsekrowanego w zastosowaniu do instytutów oddających się pracy apostołskiej* zalicza doroczne rekolekcje do „okresów modlitwy bardziej intensywnej”³¹. Autorzy *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum*

²⁵ Formacja duchowa jest istotnym obowiązkiem dążenia do świętości, a więc obowiązkiem prawnym. Rekolekcje i dni zamknięte są ważnym punktem tej formacji. „Wszyscy wierni, zgodnie z własną pozycją, winni starać się prowadzić życie święte, przyczyniać się do wzrostu Kościoła i ustawicznie wspierać rozwój jego świętości”, kan. 210.

²⁶ „Jak pokazuje długie doświadczenie duchowe Kościoła, dni skupienia i rekolekcje są odpowiednim i skutecznym środkiem adekwatnej formacji stałej duchowieństwa. Zachowują one także dzisiaj całą swoją ważność i aktualność”, TE, nr 85.

²⁷ Por. kan. 210, 214 KPK.

²⁸ *Statuto della Federazione Italiana Esercizi Spirituali (FIES)* (22 maggio 2007), art. 2, Roma 2008, 7.

²⁹ Tamże, *Preambolo*, 7.

³⁰ Congregatio pro Institutis Vitae Consecratae et Societatibus Vitae Apostolicae, *Instructio Potissimum institutioni* (2 februarii 1990), Acta Apostolicae Sedis 82 (1990), nr 68, 470–532, tekst polski: L'Osservatore Romano (wydanie polskie) 11 (1990), nr 4, 3–12.

³¹ Sacred Congregation for Religious and Secular Institutes, *Essential elements in the Church's teaching on religious life as applied to institutes dedicated to works of the apostolate* (31 may 1983), nr 20, „Enchiridion Vaticanum”, *Documenti ufficiali della Santa Sede (1983–1985)*, vol. IX, 164–259.

successores” nazywają rekolekcje zamknięte „czasem autentycznego i osobistego spotkania z Bogiem oraz weryfikacji własnego życia osobistego i kapłańskiego”³².

W *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* z 2016 r. stwierdza się, że rekolekcje prowadzą do osobistego spotkania z Panem w ciszy i w skupieniu, są uprzywilejowanym czasem osobistego i apostołskiego rozeznania, w celu dokonania stopniowej i głębokiej rewizji życia³³, jak również rekolekcje odprawiane każdego roku przez seminarzystów są czasem „głębokiej weryfikacji duchowej w przedłużonym modlitewnym spotkaniu z Bogiem, przeżywane w atmosferze skupienia i ciszy”³⁴.

Redaktorzy *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* zwracają uwagę na konieczność odosobnienia na rekolekcjach, zgodnie z nazwą „rekolekcje zamknięte”. Autorzy piszą o miejscach tych rekolekcji, które gwarantuje owe „zamknięcie się na świat”. Są nimi: klasztory, sanktuaria lub inne ośrodki duchowości, w miarę możliwości poza wielkimi centrami, zwalniając kapłana z bezpośredniej odpowiedzialności duszpasterskiej³⁵, czy Dom Duchowieństwa, który mógłby stanowić miejsce spotkań formacyjnych oraz służyć w wielu innych sytuacjach³⁶.

Prawodawcy polecają rekolekcje zamknięte jako ważny moment formacji duchowej wiernych. Czyni to KPK³⁷ i inne dokumenty³⁸. Gdy idzie o treść i sposób odbywania rekolekcji zamkniętych, to przepisy kanoniczne zasadniczo nie zajmują się tym. Chociaż oryginalny jezuicki program ćwiczeń duchownych-rekolekcji zamkniętych został jasno określony, obecnie ta praktyka jest pobożnością elastyczną, której centralnym elementem jest skupienie wewnętrzne (połączone z jakimś odosobnieniem), a zatem szukanie samotności i milczenia, modlitwa medytacyjna, która może być osobista albo głoszona w postaci konferencji duchowych, oscylująca zazwyczaj wokół konkretnych tematów, i rachunek sumienia. Adoracja eucharystyczna, odbywana na różne sposoby, zajmuje także znaczące miejsce³⁹. Dokładną strukturę rekolekcji zamkniętych, jak i kwestię ich prowadzenia, opracowują diecezje, zakony, ruchy kościelne czy poszczególne domy rekolekcyjne⁴⁰. Jednakże, aby wspomniane rekolekcje zachowały swoją naturę, winny zachować wyżej wymienione elementy⁴¹.

³² AS, nr 83.

³³ Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (8 grudnia 2016), nr 88 c, Watykan 2016, (odtąd: RFIC).

³⁴ Tamże, nr 108.

³⁵ TE, nr 83.

³⁶ TE, nr 84.

³⁷ Np. kan. 246 § 5, 276 § 2 KPK.

³⁸ Np. AS, nr 83.

³⁹ Por. M. Arroyo, art.cyt., 997. „W czasie takich spotkań [rekolekcji, przyp. J.A.], ważne jest skoncentrowanie się na tematach duchowych, poświęcenie obszernego miejsca milczeniu i modlitwie oraz szczególna troska o sprawowanie liturgii, o sakrament Pokuty, adorację eucharystyczną, kierownictwo duchowe i akty czci i kultu Najświętszej Maryi Panny”. TE, nr 85.

⁴⁰ „Ojciec duchowny osobiście prowadzi rekolekcje przed święceniami. Rekolekcje przed rozpoczęciem roku akademickiego i w Wielkim Poście prowadzi rekolekjonista zaproszony w porozumieniu z Arcybiskupem Metropolita Katowickim”. *II Synod Archidiecezji Katowickiej, Akty wykonawcze*, Wiadomości archidiecezjalne. Organ urzędowy Archidiecezji Katowickiej 84 (2016), Suplement 2016, *Statut Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego w Katowicach*, art. 33 § 3, 71.

⁴¹ Zob. kan. 663 § 2, 664, 898, 942, 988 § 1 KPK.

Czasem jednak już sama kategoria rekolektantów wskazuje na dominującą w rekolekcjach treść np. rekolekcje duchownych będą z pewnością nastawione na dążenie do świętości ze szczególnej racji (konsekracji Bogu z nowego tytułu przez przyjęcie święceń), aby stawali się szafarzami Bożych tajemnic dla służenia Jego ludowi⁴², dla osób konsekrowanych – na naśladowanie Chrystusa ukazane w Ewangelii i wyrażone w konstytucjach własnego instytutu jako najwyższą zasadę swego życia⁴³, dla alumnów – na wypełnianie przyszłej posługi kapłańskiej zawsze w żywej wierze i miłości, a przez to na ich uświęcenia, a także na wypracowywanie tych cnót, które mają duże znaczenie w obcowaniu z ludźmi, tak jednak by doszli do osiągnięcia właściwej harmonii między wartościami ludzkimi i nadprzyrodzonymi⁴⁴, a dla małżonków – na szczególny obowiązek przyczyniania się do budowania Ludu Bożego przez małżeństwo i rodzinę⁴⁵.

Prawo kanoniczne zawiera różne przepisy dotyczące się rekolekcji zamkniętych i zobowiązuje albo zachęca do ich odprawiania poszczególne grupy wiernych. Do odprawiania rekolekcji zamkniętych Kościoł zobowiązuje biskupów⁴⁶. *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”* poleca, aby biskup postarał się zarezerwować odpowiedni czas raz w roku na rekolekcje⁴⁷.

Prawo powszechne *expressis verbis* mówi o konieczności odprawiania rekolekcji zamkniętych przez prezbiterów. W kan. 276 § 2, nr 4 przypomina się, że duchowni „obowiązani są również do odprawiania rekolekcji, według przepisów prawa partykularnego”. W kategoriach więc ścisłego obowiązku KPK formalizuje powinność

⁴² Por. kan. 276 § 1 KPK.

⁴³ Por. kan. 662 KPK.

⁴⁴ Por. kan. 245 § 1. 108 KPK. Rekolekcje odprawiane każdego roku przez seminarzystów mają kształtować przez działanie Ducha Świętego ich serca, sprzyjając stopniowemu pojawieniu się i umocnieniu pragnienia hojnego oddania własnego życia dla realizacji miłości pasterskiej. Por. RFIC, nr 108.

⁴⁵ Por. kan. 226 § 1.

⁴⁶ Pius PP. XI w *Litterae encyclicae Mens nostra* (698–699) zalecał odprawianie rekolekcji zamkniętych papieżom i kurii rzymskiej, co stało się później zwyczajem: „Dla kurii papieskiej. Tym chętniej zaś to czynimy, ponieważ utorowali Nam drogę Nasi poprzednicy. Albowiem już od dawna Stolica Apostolska, która niejednokrotnie polecała ćwiczenia duchowne słowem, uczy także wiernych przykładem i powagą swoją, zamieniając dostojny watykański pałac na kilka dni na wieczernik rozmyślań i modlitwy. Zwyczaj ten z wielką radością i pociechą My także przyjęliśmy. By zaś sprawić radość i pociechę i sobie i Naszemu otoczeniu, idąc zresztą za ogólnym wszystkich ich życzeniem, już teraz wszystko tak ułożyć poleciliśmy, by corocznie ćwiczenia duchowne w pałacu Naszym odbywać się mogły”.

⁴⁷ Por. AS, nr 46. „Obowiązki biskupa na rzecz Kościoła powszechnego, takie jak: wizyty *ad limina*, udział w Soborze Ekumenicznym czy partykularnym, w Synodzie Biskupów, w Konferencji Episkopatu, a także rekolekcje oraz czas niezbędny na wypełnienie jakiegoś innego zadania powierzonego przez Stolicę Apostolską, nie są wliczane do miesięcznego czasu, który biskup ma do własnej dyspozycji”. AS, nr 162. Wcześniej do odprawiania rekolekcji zamkniętych zachęcał biskupów Pius XI, gdy pisał: „niemniej także pochwalamy tych biskupów Kościoła wschodniego czy zachodniego, którzy zbierają się, jak wiemy, wraz z własnym metropolitą lub patriarchą na pobożne ćwiczenia duchowne, dostosowane do ich godności i zajęć. Spodziewamy się, że ten niezwykły przykład, o ile warunki na to pozwolą, przez skrzętne współzawodnictwo szerzyć się będzie. A może nie będzie wielkiej trudności w tym, by rekolekcje te odprawiać łącznie z owymi zjazdami, urządzanymi z obowiązku przez przełożonych kościelnych prowincji, czy to, by radzić ogólnie nad zbawieniem dusz czy też nad bólczkami dzisiejszych czasów”. Pius PP. XI *Litterae encyclicae Mens nostra*, 699.

udziału prezbiterów w skupieniach duchowych (rekolekcjach zamkniętych). Wymóg ten należy interpretować w kontekście prawa i obowiązku kapłana do formacji stałej⁴⁸. O konieczności odprawiania dorocznych rekolekcji zamkniętych mówi się w kan. 533 § 2: „jeśli czego innego nie domaga się poważny powód, wolno proboszczowi każdego roku opuścić parafię z racji wakacji najdłużej przez miesiąc, czy to ciągle, czy to z przerwami. Nie wlicza się do niego rekolekcji, odbywanych jeden raz w roku”⁴⁹. Prawodawca przywiązuje dużą uwagę do rekolekcji, dlatego rezerwuje dla proboszcza (i wikariuszy⁵⁰) specjalny czas na ich przeżycie i odzyskanie sił duchowych⁵¹.

Także inne, pozakodeksowe dokumenty prawne, mające charakter instrukcji, zwracają uwagę prezbiterom na obowiązek odprawiania rekolekcji zamkniętych, według wskazań prawa partykularnego⁵². Według *Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi, „Apostolorum successores”*: „biskup winien uważać za istotny i zasadniczy element stałej formacji prezbiterów doroczne rekolekcje, organizowane

⁴⁸ J. de Otaduy, *Comentario al can. 276*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. I, wyd. 3, Pamplona 2002, 334. Por. M. Arroyo, art.cyt., 997–998.

⁴⁹ Warto zauważyć, że ogół duchownych ma według KPK obowiązek odprawiania rekolekcji, według przepisów prawa partykularnego (kan. 276 § 2, nr 4), natomiast proboszczowie winni przeżywać rekolekcje jeden raz w roku (kan. 533 § 2), podobnie i wikariusze.

⁵⁰ „Odnosnie do czasu wakacji, wikariusz ma takie samo prawo jak proboszcz”. kan. 550 § 3. Prawodawca nie mówi o obowiązku dorocznych rekolekcji dla wikariusza parafialnego. Wikariusze odnośnie prawa do wakacji ustalonym w kan. 533 § 2 są zrównani z proboszczami. Należy sądzić na podstawie kan. 276 § 2, nr 4, że są zrównani z proboszczami odnośnie obowiązku dorocznych rekolekcji zamkniętych. Zob. J. Calvo, *Comentario al can. 550*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. II, wyd. 3, Pamplona 2002, 1329. Zob. *Commento al Codice di Diritto Canonico*, (red.) P. Pinto, wyd. 2, Watykan 2001, 335. TE, mówiąc o rekolekcjach dla prezbiterów przytacza i poszerza kan. 550 § 3, który w wersji kodeksowej mówi jedynie o wakacjach wikariuszy, a nie o rekolekcjach zamkniętych. TE, przypis 242 do nr 85.

⁵¹ Por. A. Sánchez-Gil, *Comentario al can. 533*, w: *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. II, wyd. 3, Pamplona 2002, 1278–1279. Zob. *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. P. Pinto, wyd. 2, Watykan 2001, 325.

⁵² Kan. 34 § 1: „Instrukcje, które mianowicie wyjaśniają przepisy ustaw oraz rozwijają i określają racje, które należy uwzględnić przy ich zachowaniu, są dane na użytek tych, którzy mają się troszczyć o wprowadzenie ustaw w życie i obowiązują ich w wykonywaniu ustaw. Wydają je zgodnie z prawem w granicach swojej kompetencji ci, którzy posiadają władzę wykonawczą.

§2. Postanowienia instrukcji nie zmieniają ustaw. Jeśli zaś któreś z nich nie dadzą się pogodzić z przepisami ustaw, są pozbawione wszelkiej mocy.

§3. Instrukcje tracą moc nie tylko przez odwołanie wyraźne lub pośrednie przez kompetentną władzę, która je wydała, lub wyższą, lecz także przez wygaśnięcie ustawy, dla której wyjaśnienia czy wprowadzenia jej w życie, zostały wydane”. Instrukcja zawierająca zalecenia i wskazania które mają wyjaśnić normy prawa i dopomóc w jego stosowaniu, zakłada istnienie przepisów już obowiązujących na mocy prawa i do nich odsyła, nie naruszając żadnego z nich. W znaczeniu prawnym przez pojęcie „instrukcja” rozumie się akt normatywny władzy wykonawczej wyjaśniający przepisy ustawy oraz odkrywający i określający racje, które należy uwzględnić przy ich zachowaniu. Akty prawne w formie instrukcji wydawane są na użytek tych, którzy mają obowiązek troszczenia się o wprowadzenie ustaw w życie. Jeśli jednak któreś ze wskazań zawartych w instrukcji nie dadzą się pogodzić z przepisami ustaw, są pozbawione wszelkiej mocy prawnej. Por. J. Kałowski, *Troska Kościoła o formację osób zakonnych – rys historyczny, geneza i charakter dokumentu „Wskazania dotyczące formacji w instytucjach zakonnych”*, Prawo Kanoniczne 35 (1992), nr 1–2, 86–87.

w taki sposób, aby dla każdego były one czasem autentycznego i osobistego spotkania z Bogiem oraz weryfikacji własnego życia osobistego i kapłańskiego⁵³. *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* postanawia, że „jest więc konieczne, by przezbiter tak zorganizował swoje życie modlitwy, by obejmowało ono [...] dłuższe chwile milczenia i dialogu, przede wszystkim w czasie rekolekcji”⁵⁴. Dalej przytoczone *Dyrektorium* stanowi, że „jest wskazane, by każdy przezbiter, nawet przy okazji rekolekcji okresowych, wypracował konkretny program życia osobistego”⁵⁵. *Dyrektorium* w innym miejscu więcej uwagi poświęca rekolekcjom kapłańskim. Autorzy piszą, że jak pokazuje długie doświadczenie duchowe Kościoła, rekolekcje są odpowiednim i skutecznym środkiem adekwatnej formacji stałej duchowieństwa. Zachowują one także dzisiaj całą swoją ważność i aktualność. Przeciw praktyce, która dąży do ogołocenia człowieka z tego wszystkiego, czym jest życie wewnętrzne, kapłan powinien odnaleźć Boga i siebie samego, podejmując odpoczynek duchowy, by zagłębić się w medytacji i modlitwie. W tym celu prawodawstwo kanoniczne postanawia, że kapłani obowiązani są do odprawienia rekolekcji, zgodnie z przepisami prawa partykularnego, dwoma najbardziej powszechnymi środkami, które mogłyby być wprowadzone przez biskupa we własnej diecezji, są: dzień skupienia – w miarę możliwości co miesiąc – i coroczne rekolekcje. Biskup powinien zaprogramować i zorganizować dni skupienia i rekolekcje w taki sposób, by każdy kapłan miał możliwość ich wyboru spośród tych, które zazwyczaj są organizowane w diecezji lub poza nią – przez wzorowych kapłanów lub instytuty zakonne szczególnie doświadczone w formacji duchowej – jak również w klasztorach. Radzi się także organizowanie specjalnych rekolekcji dla kapłanów wyświęconych w ostatnich latach oraz by w nich aktywnie uczestniczył sam biskup. W czasie takich spotkań, ważne jest skoncentrowanie się na tematach duchowych, poświęcenie obszernego miejsca milczeniu i modlitwie oraz szczególna troska o sprawowanie liturgii, o sakrament pokuty, adorację eucharystyczną, kierownictwo duchowe i akty czci i kultu Najświętszej Maryi Panny. Aby nadać większe znaczenie i skuteczność tym środkom formacji, biskup powinien zamianować specjalnego kapłana i powierzyć mu zadanie zorganizowania takich spotkań i sposobu ich spędzenia. Cenna jest uwaga autorów, aby szczególnie coroczne rekolekcje były przeżywane jako czas modlitwy, a nie jako kursy teologiczno-duszpasterskie⁵⁶.

Na temat rekolekcji zamkniętych dla przebiterów wypowiadają się *Wskazania dotyczące przygotowania wychowawców w seminariach*. Autorzy przypominają, że w programach formacji stałej wychowawców seminaryjnych, powinny być „przewidziane przedłużone okresy odnowy duchowej (miesiąc ignacjański, ćwiczenia duchowne, czas pustyni). Pozwolą one wychowawcy ponownie rozważyć własne powołanie oraz jego najgłębsze korzenie duchowe i teologiczne”⁵⁷.

⁵³ AS, nr 83.

⁵⁴ TE, nr 39. W przypisie nr 117 do tego cytatu przywołuje się kan. 276 § 2, nr 4 KPK.

⁵⁵ TE, nr 76.

⁵⁶ Por. TE, nr 85.

⁵⁷ Congregazione per L'educazione Cattolica, Direttive *Tra i vari mezzi* sulla preparazione degli educatori nei seminari (4 novembre 1993), nr 71, w: *Enchiridion Vaticanum*, t. 13, Bologna 1995,

Na temat zamkniętych rekolekcji kapłańskich wypowiada się również najnowsze *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, gdzie zapisano: „rekolekcje mają dla życia kapłańskiego fundamentalne znaczenie, gdyż prowadząc do osobistego spotkania z Panem w ciszy i w skupieniu, stanowią uprzywilejowany czas osobistego i apostołskiego rozeznania, aby dokonać stopniowej i głębokiej rewizji życia; proponując prezbiterom ich przeżywanie we wspólnocie, sprzyja się liczniejszemu w nich uczestnictwu i umacnianiu się braterskiej wspólnoty”⁵⁸.

Gdy idzie o prawo partykularne to np. według *II Synodu Archidiecezji Katowickiej* wszyscy prezbiterzy archidiecezji zobowiązani są do corocznych, przynajmniej trzydniowych rekolekcji zamkniętych⁵⁹, natomiast zgodnie z przepisami IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej, kapłani są zobowiązani do odprawiania co roku przynajmniej trzydniowych rekolekcji, natomiast co dwa lata do przeżywania rekolekcji wspólnych w miejscu wyznaczonym przez ordynariusza miejsca. Prawodawca uzależnia od wypełnienia tego obowiązku przedłużenie jurysdykcji na rok następny⁶⁰.

Rekolekcje zamknięte winni odprawiać także diakoni stali. Dyrektorium o posłudze i życiu diakonów stałych *Diaconatus originem* przewiduje i zobowiązuje ich do „uczestnictwa w rekolekcjach, ustalonych zgodnie z przepisami prawa partykularnego”⁶¹. W innym miejscu dokument ten przypomina: „przy okazji rekolekcji, w których powinni uczestniczyć przynajmniej co dwa lata, diakon niech wyznaczy sobie konkretny program życia, weryfikując go okresowo z kierownikiem duchowym”⁶², a także „diakoni niech docenią wszystkie te inicjatywy, które zwykle Konferencje Episkopatów i diecezje będą organizowały dla stałej formacji duchowieństwa: rekolekcje [...]”⁶³. Według *Synodu Archidiecezji Katowickiej* środkami formacji duchowej diakona stałego są m.in rekolekcje zamknięte⁶⁴.

Należy dodać, że wszyscy kandydaci do jakichkolwiek święceń (biskupich, prezbiteratu i diakańskich) obowiązani są odprawić przynajmniej pięciodniowe rekolekcje, w miejscu i w sposób określony przez ordynariusza. Zanim biskup przystąpi do udzielania święceń, winien się upewnić, że kandydaci odprawili te reko-

nr 1734–1775, tekst polski: Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące przygotowania wychowawców w seminariach*, Rzym 1993.

⁵⁸ RFIC, nr 88 c.

⁵⁹ *II Synod Archidiecezji Katowickiej, Akty wykonawcze*, „Wiadomości archidiecezjalne. Organ urzędowy Archidiecezji Katowickiej”, 84 (2016), Suplement 2016, *Zarządzenie w sprawie formacji stałej prezbiterów archidiecezji katowickiej*, nr 4c, 182.

⁶⁰ Por. *IV Synod Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 2003. st. 34 § 1, 32 (st. = statut).

⁶¹ *Congregatio pro Clericis, Directtorium pro ministerio et vita diaconorum permanentium Diaconatus originem* (22 februarii 1998), nr 56, *Acta Apostolicae Sedis* 90 (1998), 879–927, tekst polski: Kongregacja ds. Duchowieństwa, Dyrektorium o posłudze i życiu diakonów stałych, *Diaconatus originem*, Watykan 1998. Autorzy przywołują w tym kontekście kan. 276 § 2, nr 4.

⁶² *Directtorium pro ministerio et vita diaconorum permanentium Diaconatus originem*, nr 70. Tu przywołuje się kan. 276 § 2, nr 4.

⁶³ *Directtorium pro ministerio et vita diaconorum permanentium Diaconatus originem*, nr 82.

⁶⁴ *II Synod Archidiecezji Katowickiej, Akty wykonawcze*, Wiadomości archidiecezjalne. Organ urzędowy Archidiecezji Katowickiej 84 (2016), Suplement 2016. *Status diakona stałego w Archidiecezji Katowickiej*, art. 5, 81.

lekcje⁶⁵. W myśl *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*: „w perspektywie udzielenia święceń kapłańskich, należy sprawdzić również [...] udział w rekolekcjach wymaganych do święceń”⁶⁶.

W ramach troski o pełniejszy rozwój duchowy życia zakonników prawodawca kodeksowy wymaga, by wszyscy członkowie instytutów zachowywali coroczne dni skupienia, zwane inaczej rekolekcjami, które uważa się za szczególne środki duchowej odnowy⁶⁷. Czas trwania i sposób ich odbywania pozostawia się regulacji prawa własnego instytutów⁶⁸.

Także pozakodeksowe normy prawne obligują zakonników do przeżywania rekolekcji zamkniętych. Instrukcja *Potissimum institutioni* stwierdza, że formacja stała może obejmować także doroczne rekolekcje oraz różne formy odnowy duchowej, które winny cieszyć się specjalnym uznaniem⁶⁹. Dalej Instrukcja *Essential elements in the Church's teaching* przypomina, że „czas codziennej wspólnej modlitwy (wspólnoty zakonnej), mającej za podstawę słowo Boże, zanoszonej do Boga w jedności z modlitwą Kościoła – a zwłaszcza Liturgia godzin – umacniają życie wspólne. Podobną rolę spełnia stały rytm okresów modlitwy bardziej intensywnej, w ciągłym tygodnia czy miesiąca, jak również doroczne rekolekcje”⁷⁰.

Do odprawiania rekolekcji zobowiązani są też członkowie instytutów świeckich. W kan. 719 *expresse* wymienia się te praktyki pobożne: coroczne okresy skupienia oraz inne ćwiczenia duchowne – to wszystko powinno regulować prawo własne, pozostawiając członkom odpowiedni margines wolności, związany z „życiem świeckim”. Prawo to ma, z jednej strony, egzekwować praktykowanie tych ćwiczeń, a z drugiej stwarzać także realne możliwości ich odbywania. Z inkorporacji do instytutu wynikają bowiem konkretne więzy prawne, rodzące obowiązki nie tylko względem Boga oraz własnego instytutu, lecz także zobowiązujące do stałego rozwoju życia duchowego⁷¹.

⁶⁵ Por. M. Arroyo, art.cyt., 997. Por. kan. 1039 KPK. Por. M., Olmos Ortega, *Requisitos de los candidatos a las sagradas ordenes*, Revista Española de Derecho Canónico 40 (1984), nr 115, 16.

⁶⁶ RFIC, nr 206.

⁶⁷ Por. kan. 663 § 5 KPK. Por. M. Arroyo, art.cyt., 998. Por. A. Chrapkowski, J. Krzywda, *Komentarz do kan. 663*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/2, ks. I: *Lud Boży*, cz. III: *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego*, red. J. Krukowski, Poznań 2006, 97.

⁶⁸ W kan. 663 § 5 prawodawca mówi o wiernym praktykowaniu okresów corocznego skupienia. Terminy łacińskie: *sacri recessus tempora*, czy *recessus spiritualis* z kan. 276 § 2, nr 4, tłumaczone w języku polskim jako rekolekcje czy okresy skupienia, podkreślają specjalny charakter tych ćwiczeń, polegających na przebywaniu w obliczu Pana w odosobnieniu i milczeniu. Czas trwania, sposób odprawiania oraz inne szczegóły pozostawia się do określenia w prawie własnym. Praktyka odprawiania rekolekcji przez duchownych i zakonników należy do pradawnych w Kościele i jest przedmiotem norm prawnych w każdym instytucie. Jest ona również materialnym, wręcz fizycznym przejawem „oddzielenia się od świata”, którego oczekuje się od zakonników. Por. B. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa kanonicznego*, ks. II: *Lud Boży*, cz. III: *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego*, Lublin 1990, 161.

⁶⁹ Por. *Instructio Potissimum institutioni*, nr 68.

⁷⁰ *Essential elements in the Church's teaching*, part I, § 20, por. part VII, § 26.

⁷¹ Por. B. Zubert, *Komentarz do kan. 719*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/2, ks. I: *Lud Boży*, cz. III: *Instytuty życia konsekrowanego...*, dz.cyt., 165. Por. M. Arroyo, art.cyt., 998.

Rekolekcje zamknięte winni odprawiać obowiązkowo alumni wyższych seminariów duchownych. Jak wynika z kan. 246 § 5: „każdego roku alumni powinni odprawić ćwiczenia duchowe”⁷². Według *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*: „rekolekcje odprawiane każdego roku przez seminarzystów [...] to czas głębokiej weryfikacji duchowej w przedłużonym modlitewnym spotkaniu z Bogiem, przeżywane w atmosferze skupienia i ciszy [...]. W ten sposób, w sercu seminarzysty, kształtowanym przez działanie Ducha Świętego, stopniowo pojawi się i umocni pragnienie hojnego oddania własnego życia dla realizacji miłości pasterskiej”⁷³. W innym miejscu *Ratio* przypomina, że kierownik lub ojciec duchowny jest odpowiedzialny za przygotowywanie programu dorocznych rekolekcji⁷⁴.

Zgodnie z dyspozycjami *XLIII Synodu Diecezji Płockiej* alumni na początku roku akademickiego oraz w Wielkim Poście przeżywają trzydniowe rekolekcje⁷⁵.

Chociaż prawo kościelne (powszechne) nie zawiera jakiejś wyraźnej dyspozycji odnośnie do rekolekcji zamkniętych dla wiernych laików, to wolno sądzić, że zarówno obowiązek moralny dążenia do świętości (kan. 210), jak prawo do własnej duchowości (kan. 214), uprawniają do rozpatrywania w kategoriach prawnych praktyki rekolekcji zamkniętych dla świeckich, co będzie uszczegółowiać prawo partykularne⁷⁶.

W niektórych przypadkach prawo partykularne zachęca, a nawet zobowiązuje wiernych laików do udziału w rekolekcjach zamkniętych. Dzieje się to najczęściej ze względu na funkcję, jaką wykonują w Kościele. Zgodnie z tenorem kan. 231 § 1 „świeccy, którzy na stałe lub czasowo poświęcają się posłudze Kościoła, obowiązani są zdobyć odpowiednią formację potrzebną do właściwego wykonywania swego zadania, by ją spełniali świadomie, umiejętnie i pilnie”. Owa formacja jest zarówno na etapie początkowym, jak i w formie kształcenia ustawicznego.

Według *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* Konferencji Episkopatu Polski: „Diecezjalny Duszpasterz Rodzin z polecenia Biskupa Diecezjalnego i przy współpracy z Diecezjalnym Doradcą Życia Rodzinnego [...] organizuje [...] rekolekcje dla pracowników duszpasterstwa rodzin w diecezji”⁷⁷, co suponuje, że ci laicy będący doradcami życia rodzinnego, mają obowiązek brania udziału w rekolekcjach zamkniętych. *Instrukcja Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej* stanowi, że parafialny doradca życia rodzinnego ma obowiązek uczestniczenia w rekolekcjach dla doradców życia rodzinnego lub w innych rekolekcjach⁷⁸.

Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii św. Konferencji Episkopatu Polski, zobowiązują świeckich – nad-

⁷² Por. M. Arroyo, art.cyt., 997.

⁷³ RFIC, nr 108.

⁷⁴ Por. RFIC, nr 136.

⁷⁵ Por. „Gdzie jest Bóg, tam jest przyszłość”. *XLIII Synod Diecezji Płockiej. Prawo partykularne i program odnowy pastoralnej Kościoła Płockiego*, Formacja do kapłaństwa w Kościele Płockim, nr 34, Płock 2015.

⁷⁶ Por. M. Arroyo, art.cyt., 998.

⁷⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* (1 maja 2003), I, 1.2, Warszawa 2003, 14.

⁷⁸ *Instrukcja Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Gniezno 2007, nr 93 c; por. nr 17, 72, 80, 83.

zwyczajnych szafarzy Komunii św. do odprawienia trzydniowych rekolekcji, przeprowadzonych przed upoważnieniem lub przed każdorazowym jego przedłużeniem⁷⁹. Natomiast *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski odnośnie posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej* postanawiają, że „przed upoważnieniem kandydata zaleca się odprawienie trzydniowych rekolekcji albo dnia skupienia”⁸⁰. *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej z dnia 22 VI 1991 r.* stwierdza, że pewnym sposobem stałej formacji szafarza mogą być organizowane przez diecezjalną komisję liturgiczną, instytuty pastoralne lub referaty kurialne, trzydniowe rekolekcje, odbywane przed upoważnieniem do wykonywania posługi lub przed każdorazowym jego przedłużeniem⁸¹.

Z kolei *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii św. w Archidiecezji Poznańskiej* przypomina, że pomocą we własnym uświęcaniu i posłudze nadzwyczajnego szafarza Komunii św. są trzydniowe rekolekcje adwentowe i wielkopostne. Wspomniana *Instrukcja* zawiera następujące zarządzenie: „mając na uwadze, że wszyscy nadzwyczajni szafarze uczestniczą w rekolekcjach każdego roku w swoich parafiach lub we wspólnotach, do których należą, wyznaczam, by każdy nadzwyczajny szafarz uczestniczył w rekolekcjach organizowanych dla nadzwyczajnych szafarzy Komunii św. w Archidiecezji Poznańskiej przynajmniej raz na trzy lata”⁸².

Prawo kanoniczne niejednokrotnie zobowiązuje do odprawiania rekolekcji zamkniętych katechetów urzędowych, czyli tych, którzy wypełniają swoje zadanie na podstawie zlecenia kompetentnej władzy kościelnej. *II Polski Synod Plenarny* stwierdza, że „nieodzowne jest ciągle podnoszenie poziomu życia duchowego i wykształcenia katechetów. Należy więc organizować systematyczne rekolekcje [...]”⁸³.

⁷⁹ Konferencji Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii św.* (22 czerwca 1991), w: *Nadzwyczajni szafarze Komunii świętej. Nauczanie Kościoła – formacja – świadectwa*, red. K. Michalczak, Poznań 2009, 15.

⁸⁰ Wskazania Konferencji Episkopatu Polski odnośnie posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej (18 października 2006), nr 5, w: *Nadzwyczajni szafarze Komunii świętej. Nauczanie Kościoła – formacja – świadectwa*, dz.cyt., 20.

⁸¹ Por. Konferencji Episkopatu Polski, *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej z dnia 22 VI 1991 r.* (18 października 2006), cz. I, Anamnesis 13 (2007), nr 1 (48), 11, 17. „Nadzwyczajny szafarz powinien brać udział w spotkaniach formacyjnych, w dniach skupienia i w innych spotkaniach organizowanych dla szafarzy w parafii, dekanacie bądź na szczeblu diecezjalnym, w tym zwłaszcza uczestniczyć corocznie w rekolekcjach zamkniętych”. *II Synod Archidiecezji Katowickiej, Akty wykonawcze*, Wiadomości archidiecezjalne. Organ urzędowy Archidiecezji Katowickiej 84 (2016), Suplement 2016. *Wskazania dotyczące posługi nadzwyczajnych szafarzy komunii świętej w archidiecezji katowickiej*, nr 16, 119–120.

⁸² Por. Arcybiskup Metropolita Poznański, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza komunii św. w Archidiecezji Poznańskiej* (20 marca 2008), nr 5, w: *Nadzwyczajni szafarze Komunii świętej. Nauczanie Kościoła – formacja – świadectwa*, dz.cyt., 33.

⁸³ *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, nr 41, Poznań 2001, 42 (odtąd: II PSP). „Katecheta nieustannie pogłębia swoją wiedzę katechetyczną oraz uczestniczy w stałej formacji intelektualnej i duchowej organizowanej [...] w rekolekcjach zamkniętych trwających minimum trzy dni”. *II Synod Archidiecezji Katowickiej, Akty wykonawcze*, Wiadomości archidiecezjalne. Organ urzędowy Archidiecezji Katowickiej 84 (2016), Suplement 2016. *Status katechety świeckiego (nauczyciela religii) w archidiecezji katowickiej*, nr 25, 90.

Rekolekcje zamknięte winny odbywać także organisci⁸⁴ i kościelni⁸⁵, czy realizujący posługę charytatywną⁸⁶. Instrukcja *Guida per i catechisti* proponuje katechistom udział w dniach skupienia (*ritiri spirituali*), jako elemencie formacji wewnętrznej we wspólnotcie parafialnej⁸⁷.

Instrukcja Papieskiej Rada ds. Rodziny *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w ramach przygotowania bezpośredniego do małżeństwa postuluje, aby w celu owocnego przygotowania do ślubu dać nupturientom okazję do modlitwy (rekolekcje narzeczonych), gdzie spotkanie z Panem umożliwiłoby odkryć głębię i piękno życia nadprzyrodzonego⁸⁸. *II Polski Synod Plenarny* proponuje w ramach duszpasterstwa narzeczonych i osób przygotowujących się do zawarcia sakramentu małżeństwa odprawianie różnego rodzaju rekolekcji⁸⁹. Rekolekcje w trakcie narzeczeństwa poleca także *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia*⁹⁰.

II Polski Synod Plenarny podkreśla, że dobrą okazją do refleksji nad drogą powołania życiowego są rekolekcje zamknięte dla maturzystów i maturzystek. Udział w takich rekolekcjach powinien stanowić stały, integralny element katechezy w szkole średniej. Dlatego należy dbać o charakter prawdziwie rekolekcyjny tego rodzaju spotkań, ich odpowiedni czas i trwanie (3 dni), dobór osób prowadzących rekolekcje oraz możliwość kontaktu z seminarzystami, przedstawicielami zakonów i instytutów świeckich⁹¹.

Instrukcja Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej dokument zaleca rekolekcje zamknięte dla małżeństw i rodzin⁹², dla osób żyjących w związkach niesakramentalnych⁹³. *II Polski Synod Plenarny* zarządza, aby otoczyć troską duszpasterską wszystkie osoby samotnie wychowujące dzieci, a szczególnie te,

⁸⁴ „Obowiązkiem odpowiednich referentów kurii diecezjalnych jest organizowanie rekolekcji i kursów dokształcających, służących podnoszeniu kwalifikacji muzyków kościelnych”. *II PSP*, nr 73, 118. „Każdy organista zobowiązany jest do formacji – zarówno duchowej, jak i merytorycznej. Duszpasterz powinien umożliwić organistom udział w rekolekcjach”. *II Synod Archidiecezji Katowickiej, Akty wykonawcze*, Wiadomości Archidiecezjalne. Organ urzędowy Archidiecezji Katowickiej 84 (2016), Suplement 2016. *Regulamin pracy organistów w Archidiecezji Katowickiej*, art. 5 § 4, 100.

⁸⁵ *Wsluchani w Ducha. Uchwały II Synodu Archidiecezji Katowickiej*, st. 414, 125.

⁸⁶ Tamże, st. 457, 140.

⁸⁷ *Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, Guida per i catechisti*. Documento di orientamento in vista della vocazione, della formazione e della promozione dei Catechisti nei territori di missione che dipendono dalla Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli (16 giugno 1992), nr 22, Città del Vaticano 1993.

⁸⁸ Pontificio Consiglio per la Famiglia, *Preparazione al sacramento del matrimonio* (13 maggio 1996), Roma 1996, tekst polski: Papieska Rada ds. Rodziny, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w: *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*, t. 1, red. K. Lubowicki, Kraków 1999, 389–425, cz. C, nr 1. 1.

⁸⁹ *II PSP*, nr 41, 42. „Zaleca się duszpasterzom (zwłaszcza dekanalnym duszpasterzom rodzin oraz duszpasterzom młodzieży) organizowanie rekolekcji weekendowych w ramach przygotowania bliźszego do małżeństwa”. *Wsluchani w Ducha. Uchwały II Synodu Archidiecezji Katowickiej*, st. 71, 37.

⁹⁰ Conferenza Episcopale Italiana, *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia* (25 luglio 1993), nr 45, 59, Roma 1993.

⁹¹ Por. *II PSP*, nr 48, 172.

⁹² *Instrukcja Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, nr 93.

⁹³ Tamże, nr 109.

które opuszczone przez współmałżonka, w imię wierności małżeńskiej nie wchodzi w nowy związek i same wychowują dzieci. Indywidualne kierownictwo duchowe, rekolekcje i inne typy spotkań duszpasterskich mogą w istotny sposób pomóc osobom opuszczonym w codziennym zmaganiu się z trudnościami i uchronić je przed pokusą szukania rozwiązań swojej sytuacji w sposób niezgodny z nauką Kościoła⁹⁴.

II Polski Synod Plenarny postanawia: „wspólny urlop rodzinny powinien być wykorzystywany na odnowę duchową, na przykład przez rekolekcje w diecezjalnym lub zakonnym domu rekolekcyjnym”⁹⁵. Podobnie Konferencji Episkopatu Włoch zaleca rodzinom odprawianie rekolekcji zamkniętych (*esercizi spirituali*)⁹⁶. *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia* akcentuje wartość rekolekcji zamkniętych dla małżeństw i rodzin chrześcijańskich w klasztorach klauzurowych, w celu odzyskania kontemplacyjnego wymiaru życia⁹⁷.

Prawo partykularne w następujących słowach zachęca także laików do przeżywania rekolekcji zamkniętych: „zakonnice i zakonnicy powinni podejmować je jako wyzwanie dla siebie i w duchu gościnności rozwijać dzieło rekolekcji zamkniętych dla rozmaitych grup zawodowych i wiekowych oraz umożliwiać świeckim przeżycie powołania do świętości w atmosferze ciszy, skupienia i kontemplacji”⁹⁸.

4. WYMIAR PRAWNY OKRESOWYCH DNI SKUPIENIA

Obok rekolekcji zamkniętych w ramach formacji duchowej prawo kanoniczne przewiduje także przeżywanie dni skupienia, które, jak wyżej powiedziano, różnią się od rekolekcji czasem trwania (krócej niż trzy dni) i zakresem treści. O ile bowiem w przepowiadaniu rekolekcyjnym wypada objąć całość życia rekolektanta i wezwać go nawrócenia, to treścią dni skupienia z uwagi na ograniczony czas są na ogół jakieś aspekty życia duchowego, wymagające pogłębienia lub skorygowania⁹⁹. Podobnie, jak w przypadku rekolekcji zamkniętych, dokładny przebieg dni skupienia, jak i sprawę ich prowadzenia opracowują diecezje, zakony, ruchy kościelne, czy poszczególne domy rekolekcyjne.

⁹⁴ II PSP, nr 51, 45.

⁹⁵ Tamże, nr 47, 44.

⁹⁶ Conferenza Episcopale Italiana, Commissione Episcopale per la famiglia e la vita, *Orientamenti pastorali sulla preparazione al matrimonio e alla famiglia*, (22 ottobre 2012), nr 37, Notiziario CEI 46 (2012), nr 5, 233–278.

⁹⁷ Conferenza Episcopale Italiana, *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia*, nr 154.

⁹⁸ II PSP, nr 42, 243.

⁹⁹ Praktyka odprawiania czegoś w rodzaju „dni skupienia” w środowiskach mnisich była najprawdopodobniej znana od początku chrześcijaństwa. Można powiedzieć, że korzeniami sięgała nawet starożytnego świata pogańskiego, już wówczas uważano bowiem za objaw mądrości praktykę wyłączenia się na jakiś czas z codziennych zajęć (*ritiro*), aby zapewnić sobie lepsze warunki do przemyślenia w skupieniu jakiejś sprawy czy przygotować się do wydania o niej należytego osądu”. Regularne natomiast odprawianie miesięcznych dni skupienia narodziło się w zakonie jezuitów, w wyniku potrzeby odnowy i podtrzymania owoców corocznie odprawianych pełnych, miesięcznych ćwiczeń duchowych według metody ignacjańskiej. G. Siwek, *Rekolekcje wczoraj i dziś...*, dz.cyt., 22.

Pius XI w Encyklice *Mens nostra* z 20 grudnia 1929 r. poleca odprawianie miesięcznych lub kwartalnych dni skupienia również dla ludzi żyjących w świecie. Papież pisał: „pozostaje wielebni bracia, abyśmy dla ustrzeżenia i zachowania skutków ćwiczeń duchownych, które tak wymownym podnieśliśmy uznaniem i celem odnowienia zbawiennej ich pamięci, bardzo usilnie zalecili zbożny zwyczaj, który by nazwać można krótkim powtórzeniem ćwiczeń, mianowicie odnowienie miesięczne albo przynajmniej kwartalne. Gorąco zaś pragniemy, aby zwyczaj ten [...] w wielu miejscach wprowadzony, a kwitnący przede wszystkim w zakonnych zrzeszeniach i wśród pobożnych kapłanów na świecie żyjących, i do ludzi świeckich się dostał”¹⁰⁰.

W obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego nie istnieje jakiś ogólny przepis obligujący kogokolwiek do odprawiania dni skupienia, ale są do nich wyraźne aluzje. Kanon 276 § 2, nr 4 poleca, aby duchowni odprawiali rekolekcje według przepisów prawa partykularnego. Polskie tłumaczenie nie jest dokładne. Jak wyżej powiedziano, łaciński oryginał używa słów „Ut hanc perfectionem persequi valeant: 4° pariter tenentur ad vacandum recessibus spiritualibus, iuxta iuris particularis praescripta”, czyli mówi o *recessus spiritualis*, które oznacza „skupienie duchowe”. Tak samo włoskie tłumaczenie brzmi (zgodnie z łacińskim) „sono ugualmente tenuti a partecipare ai ritiri spirituali, secondo le disposizioni del diritto particolare”¹⁰¹. Gdyby chodziło o rekolekcje zamknięte, to prawodawca użyłby słowa *exercitiis spiritualis* jak w kan. 246 § 5: „singulis annis alumni exercitiis spiritualibus vacent”, co tłumacz polski prawidłowo oddał: „każdego roku alumni powinni odprawić ćwiczenia duchowe” (czyli rekolekcje). Owo *recessus spiritualis* może oznaczać zarówno rekolekcje zamknięte, jak i dni skupienia, na co wskazuje Dyrektorium *Tota Ecclesia*¹⁰². Tak więc na mocy kan. 276 § 2, nr 4, duchowni mają oprócz rekolekcji przeżywać także dni skupienia, tak samo na mocy kan. 533 § 2, zgodnie z przepisami prawa partykularnego.

Podobnie prawodawca w kan. 663 § 5 zobowiązuje wszystkich zakonników, do wiernego praktykowania okresów corocznego świętego skupienia („annua sacri recessus tempora fideliter servant”), co wskazuje także na dni skupienia. Tak samo w kan. 719 § 1 żąda się, aby członkowie instytutów świeckich odbywali każdego roku okresy skupienia („annua recessus tempora servant”)¹⁰³. W tych przypadkach prawo własne winno skonkretyzować sposoby i czas trwania tych praktyk, które obejmują różne formy skupienia duchowego: miesięczne, doroczne ćwiczenia duchowne, dni duchowości, zawsze w celu poświęcenia czasu na modlitwę i dla własnego życia wewnętrznego¹⁰⁴.

Kwestię dni skupienia regulują także przepisy pozakodeksowe, najczęściej różnego rodzaju instrukcje. *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów* „Aposto-

¹⁰⁰ Pius PP. XI Litterae encyclicae *Mens nostra*, 705. Por. G. Siwek, *Rekolekcje wczoraj i dziś...*, dz.cyt., 23.

¹⁰¹ *Codice di Diritto Canonico*, 3 edizione, Cinisello Balsamo 1999, can. 276 § 2, nr 4.

¹⁰² TE, nr 85.

¹⁰³ Zob. G. Siwek, *Rekolekcje wczoraj i dziś...*, dz.cyt., 23–24.

¹⁰⁴ M. Arroyo, art.cyt., 998.

lorum successores” postanawia, aby każdego miesiąca biskup zarezerwował sobie odpowiedni czas na dzień skupienia¹⁰⁵.

Dni skupienia mają odprawiać także prezbiterzy. Dyrektorium *Tota Ecclesia* domaga się, aby prezbiter tak zorganizował swoje życie modlitwy, by obejmowało ono także okresowe dni skupienia¹⁰⁶. Dokument ten stwierdza, że dni skupienia są odpowiednim i skutecznym środkiem adekwatnej formacji stałej duchowieństwa. Zachowują one także dzisiaj całą swoją ważność i aktualność. Dwoma najbardziej powszechnymi środkami, które mogłyby być wprowadzone przez biskupa we własnej diecezji, są: rekolekcje i dzień skupienia – w miarę możliwości co miesiąc. Biskup powinien zaprogramować i zorganizować dni skupienia w taki sposób, by każdy kapłan miał możliwość ich wyboru spośród tych, które zazwyczaj są organizowane w diecezji lub poza nią – przez wzorowych kapłanów lub instytuty zakonne szczególnie doświadczone w formacji duchowej – jak również w klasztorach¹⁰⁷.

Dni skupienia mają przeżywać także członkowie instytutów życia konsekrowanego. Instrukcja *Essential elements in the Church's teaching* reguluje okresy modlitwy bardziej intensywnej, w ciągu każdego tygodnia czy miesiąca, co należy rozumieć jako okresowe dni skupienia¹⁰⁸. Instrukcja *Ripartire da Cristo: un rinnovato impegno della vita consacrata nel terzo millennio*, traktując o stałej formacji zakonników, wspomina o różnych rytmach życia (codzienny, tygodniowy, miesięczny, roczny)¹⁰⁹.

Recollecti menstrua winni odprawiać także alumni wyższych seminariów duchownych. Autorzy *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* z 2016 r. wyjaśniają, że okresowe dni skupienia w seminarium są kontynuacją w ciągu roku ćwiczeń duchownych dorocznych¹¹⁰. W innym miejscu w przywołanym dokumencie obligeuje się kierownika lub ojca duchownego do przygotowywania programu miesięcznych dni skupienia¹¹¹. Gdy idzie o prawo partykularne to np. w Diecezji Płockiej alumni przeżywają comiesięczne dni skupienia, a także wakacyjny dzień skupienia, który służy umocnieniu wewnętrznej jedności każdego z roczników¹¹².

Praktykowanie *ritiro spirituale* zaleca się, a czasem zobowiązuje do nich wiernych świeckich. *Direttorio Generale per la Catechesi* proponuje przyszłym katechetom udział w dniach skupienia w ramach przygotowania do posługi katechetycznej¹¹³.

¹⁰⁵ Por. AS, nr 46.

¹⁰⁶ Por. TE, nr 39.

¹⁰⁷ Por. tamże, nr 85.

¹⁰⁸ *Essential elements in the Church's teaching*, part I, § 20.

¹⁰⁹ Congregazione per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica, Istruzione *Ripartire da Cristo: un rinnovato impegno della vita consacrata nel terzo millennio* (19 maggio 2002), nr 15, Città del Vaticano 2002, tekst polski: Instrukcja. *Rozpocząć na nowo od Chrystusa Ripartire da Cristo*, Watykan 2002.

¹¹⁰ RFIC, nr 108. Obowiązek odprawiania miesięcznych dni skupienia przez uczniów seminariów ukazywała przedkodeksowa instrukcja: Sacra Congregazione per l'educazione Cattolica, *Lettera circolare su alcuni aspetti più urgenti della formazione spirituale nei seminari* (6 gennaio 1980), parte II, nr 1, Roma 1980.

¹¹¹ RFIC, nr 136.

¹¹² XLIII Synod Diecezji Płockiej, *Formacja do kapłaństwa w Kościele Płockim*, nr 34.

¹¹³ Congregazione per il Clero, *Direttorio Generale per la Catechesi* (15 agosto 1997), nr 247 d,

Instrukcja *Guida per i catechisti* zaleca katechistom dni skupienia (*ritiri spirituali*), jako element ich formacji wewnętrznej w ramach wspólnoty parafialnej¹¹⁴.

Dni skupienia są także ważnym elementem formacji stałej nadzwyczajnych szafarzy Komunii św. Według *Instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii św.* Konferencji Episkopatu Polski, „innym sposobem dalszej formacji mogą być organizowane przez diecezjalną komisję liturgiczną, instytuty pastoralne lub referaty kurialne okresowe dni skupienia [...] przeprowadzane przed upoważnieniem lub przed każdorazowym jego przedłużeniem”¹¹⁵. Identycznie problem ten normuje *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej z dnia 22 VI 1991 r.* Konferencji Episkopatu Polski: „innym sposobem stałej formacji (szafarzy) mogą być organizowane przez diecezjalną komisję liturgiczną, Instytuty Pastoralne lub referaty kurialne, okresowe dni skupienia [...] przeprowadzone przed upoważnieniem lub przed każdorazowym jego przedłużeniem”¹¹⁶.

Do uczestnictwa w dniach skupienia prawo zobowiązuje także urzędowych doradców życia rodzinnego. Według *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* Konferencji Episkopatu Polski: „Diecezjalny Duszpasterz Rodzin z polecenia Biskupa Diecezjalnego i przy współpracy z Diecezjalnym Doradcą Życia Rodzinnego [...] organizuje [...] dni skupienia dla pracowników duszpasterstwa rodzin w diecezji”¹¹⁷, co suponuje, że ci laicy będący doradcami życia rodzinnego, mają obowiązek brać udział w rekolekcjach zamkniętych. Z kolei *Instrukcja Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej* stanowi, że parafialny doradca życia rodzinnego ma obowiązek uczestniczyć w dniach skupienia dla doradców życia rodzinnego lub w innych rekolekcjach¹¹⁸.

Na dni skupienia mogą udawać się także nupturienci. Zgodnie z *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* Konferencji Episkopatu Polski przygotowanie bezpośrednie do małżeństwa obejmuje m. in. udział w dniu skupienia¹¹⁹.

5. ZAKOŃCZENIE

Reasumując przedstawione powyżej wywody, trzeba stwierdzić, że najwyższa władza Kościoła katolickiego, poszczególne Kościoły partykularne i instytuty życia konsekrowanego przykładają dużą wagę do odprawiania przez różne kategorie wiernych ćwiczeń duchownych i dni skupienia, celem wzmocnienia ich wiary, spo-

Libreria Editrice Vaticana 1997, tekst polski: Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*, Poznań 1998, (odtąd: DOK).

¹¹⁴ Congregazione per l’Evangelizzazione dei Popoli, *Guida per i catechisti*, nr 22.

¹¹⁵ Konferencji Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii św.*, cz. I, 15.

¹¹⁶ Konferencji Episkopatu Polski, *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej z dnia 22 VI 1991 r.*, cz. I, 11.

¹¹⁷ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin*, I, 1.2, 14.

¹¹⁸ *Instrukcja Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, nr 93 c; por. nr 17, 72, 80, 83.

¹¹⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin*, nr 27, 28.

tęgowania pobożności i doskonałości, oraz wiernego dostosowania obyczajów osobistych i publicznych do norm Ewangelii.

W artykule, na podstawie norm prawnych, ukazano rekolekcje zamknięte i dni skupienia jako istotny element owocnej formacji duchowej. Stwierdzono, że Kościół regulował praktykę skupienia duchowego dla duchownych i członków instytutów życia konsekrowanego, szczególnie w formie ćwiczeń duchownych, a od stosunkowo niedawna dla wiernych świeckich. Jednych obliuguje się do odprawiania ćwiczeń duchownych (obowiązek prawny), innych się zachęca do tego.

W ostatniej części rozważań wskazano na wymiar prawny okresowych dni skupienia i skonstatowano, że dzień skupienia stanowi pewną zminiaturyzowaną formę rekolekcji czy ćwiczeń duchowych, mający za cel utrwalenie owoców dorocznych rekolekcji zamkniętych.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła

- „Gdzie jest Bóg, tam jest przyszłość”. XLIII Synod Diecezji Płockiej. Prawo partykularne i program odnowy pastoralnej Kościoła Płockiego, Płock 2015.
- Arcybiskup Metropolita Poznański, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnego szafarza komunii św. w Archidiecezji Poznańskiej* (20 marca 2008), w: *Nadzwyczajni szafarze Komunii świętej. Nauczanie Kościoła – formacja – świadectwa*, red. K. Michalczak, Poznań 2009, 29–39.
- Benedykt XVI, *Spotkanie z Bogiem w ciszy i modlitwie*. Przemówienie do Włoskiej Federacji Rekolekcji Zamkniętych (9 lutego 2008), *L'Osservatore Romano* (wydanie polskie) 29 (2008), nr 4, 21–23.
- Codex Iuris Canonici. Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1984.
- Codice di Diritto Canonico*, 3 edizione, Cinisello Balsamo 1999.
- Conferenza Episcopale Italiana, Commissione Episcopale per la famiglia e la vita, *Orientamenti pastorali sulla preparazione al matrimonio e alla famiglia*, (22 ottobre 2012), *Notiziario CEI* 46 (2012), nr 5, 233–278.
- Conferenza Episcopale Italiana, *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia* (25 luglio 1993), Roma 1993.
- Congregatio pro Episcopis, *Direttorio per il ministero pastorale dei vescovi*, „*Apostolorum successores*” (22 febbraio 2004), Città del Vaticano 2004, tekst polski: Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów „Apostolorum successores”*, Kielce 2005.
- Congregatio pro Clericis, *Direttorio per il ministero et vita diaconorum permanentium* *Diaconatus originem* (22 februarii 1998), *Acta Apostolicae Sedis* 90 (1998), 879–927, tekst polski: Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu diakonów stałych, Diaconatus originem*, Watykan 1998.
- Congregatio pro Clericis, *Direttorio per il ministero e la vita dei Presbiteri* *Tota Ecclesia* (31 gennaio 1994), Città del Vaticano 1994, tekst polski: Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (31 stycznia 1994), Città del Vaticano 1994.
- Congregatio pro Institutis Vitae Consecratae et Societatibus Vitae Apostolicae, *Instructio Potissimum institutioni* (2 februarii 1990), *Acta Apostolicae Sedis* 82 (1990), 470–532, tekst polski: *L'Osservatore Romano* (wydanie polskie) 11 (1990), nr 4, 3–12.

- Congregazione per gli Istituti di Vita Consacrata e le Società di Vita Apostolica, Istruzione *Ripartire da Cristo: un rinnovato impegno della vita consacrata nel terzo millennio* (19 maggio 2002), Città del Vaticano 2002, tekst polski: Instrukcja. *Rozpocząć na nowo od Chrystusa Ripartire da Cristo*, Watykan 2002.
- Congregazione per il Clero, *Direttorio Generale per la Catechesi* (15 agosto 1997), Libreria Editrice Vaticana 1997, tekst polski: Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*, Poznań 1998.
- Congregazione per L'educazione Cattolica, Direttive *Tra i vari mezzi* sulla preparazione degli educatori nei seminari (4 novembre 1993), w: *Enchiridion Vaticanum*, t. 13, Bologna 1995, nr 1734–1775, tekst polski: Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące przygotowania wychowawców w seminariach*, Rzym 1993.
- Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, *Guida per i catechisti*. Documento di orientamento in vista della vocazione, della formazione e della promozione dei Catechisti nei territori di missione che dipendono dalla Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli (16 giugno 1992), Città del Vaticano 1993.
- II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001.
- II Synod Archidiecezji Katowickiej, Akty wykonawcze*, Wiadomości archidiecezjalne. Organ urzędowy Archidiecezji Katowickiej 84 (2016), Suplement 2016.
- Instrukcja Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Gniezno 2007.
- IV Synod Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 2003.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium duszpasterstwa rodzin* (1 maja 2003), I, 1.2, Warszawa 2003.
- Konferencji Episkopatu Polski, *Instrukcja w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii św.* (22 czerwca 1991), w: *Nadzwyczajni szafarze Komunii świętej. Nauczanie Kościoła – formacja – świadectwa*, red. K. Michalczak, Poznań 2009, 13–19.
- Konferencji Episkopatu Polski, *Modyfikacja instrukcji w sprawie formacji i sposobu wykonywania posługi nadzwyczajnych szafarzy Komunii świętej z dnia 22 VI 1991 r.* (18 października 2006), *Anamnesis* 13 (2007), nr 1 (48), 10–14.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (8 grudnia 2016), Watykan 2016.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (8 grudnia 2016), Watykan 2016.
- Pius PP. XI Litterae encyclicae *Mens nostra* (20 decembris 1929), *Acta Apostolicae Sedis* 21 (1929), 689–706.
- Pontificio Consiglio per la Famiglia, *Preparazione al sacramento del matrimonio* (13 maggio 1996), Roma 1996, tekst polski: Papieska Rada ds. Rodziny, *Przygotowanie do sakramentu małżeństwa*, w: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*, red. K. Lubowicki, Kraków 1999, t. 1, 389–425.
- Sacra Congregazione per l'educazione Cattolica, *Lettera circolare su alcuni aspetti più urgenti della formazione spirituale nei seminari* (6 gennaio 1980), Roma 1980.
- Sacred Congregation for Religious and Secular Institutes, *Essential elements in the Church's teaching on religious life as applied to institutes dedicated to works of the apostolate* (31 may 1983), „Enchiridion Vaticanum”, *Documenti ufficiali della Santa Sede (1983–1985)*, vol. IX, 164–259.
- Statuto della Federazione Italiana Esercizi Spirituali (FIES)* (22 maggio 2007), Roma 2008.
- Wskazania Konferencji Episkopatu Polski odnośnie posługi nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej* (18 października 2006), w: *Nadzwyczajni szafarze Komunii świętej. Nauczanie Kościoła – formacja – świadectwa*, red. K. Michalczak, Poznań 2009, 20–21.
- Wsluchani w Ducha. Uchwały II Synodu Archidiecezji Katowickiej*, Katowice 2016.

2. Literatura

- Chiappetta L., *Il Codice di Diritto Canonico*, t. 1, wyd. 1, Napoli 1988.
- Chmielewski M., *Vademecum duchowości katolickiej. 101 pytań o życie duchowe*, Lublin: Polihymnia 2004.
- Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, ed. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, t. 2, cz. I, wyd. 3, Pamplona: Eunsa – Ediciones Universidad de Navarra 2002.
- Commento al Codice di Diritto Canonico*, ed. P. Pinto, wyd. 2, Watykan: Libreria Editrice Vaticana 2001.
- Diccionario General de Derecho Canónico*, Obra dirigida y coordinada por J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, vol. VI, Pamplona: Thomson–Reuters–Aranzadi–Universidad de Navarra 2012.
- Kałowski J., *Troska Kościoła o formację osób zakonnych – rys historyczny, geneza i charakter dokumentu „Wskazania dotyczące formacji w instytutach zakonnych”*, Prawo Kanoniczne 35 (1992), nr 1–2, 71–88.
- Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/2, ks. I: *Lud Boży*, cz. III: *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum 2006.
- Komentarz do Kodeksu Prawa kanonicznego*, t. II/3, ks. II: *Lud Boży*, cz. III: *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, Lublin: RW KUL 1990.
- Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006.
- Olmos Ortega M., *Requisitos de los candidatos a las sagradas ordenes*, Revista Española de Derecho Canónico 40 (1984), nr 115, 15–21.
- Siwek G., *Rekolekcje wczoraj i dziś*, Kraków: Wydawnictwo Homo Dei 2011.

CLOSED RETREATS AND PERIODIC RETREAT DAYS IN THEIR CANONICAL ASPECT

Summary

The objective of the article is to present the issue of closed retreats and periodic retreat days in their canonical aspect. In its first part we presented closed retreats and periodic retreat days as an important element of fruitful spiritual formation. In the second part we pointed out closed retreats in the canon law and the third part is devoted to a legal dimension of periodic retreat days.

Key words: closed retreats, periodic retreat days, clergy, spiritual formation, retreat centers

Nota o Autorze

Ksiądz Jerzy ADAMCZYK – prezbiter diecezji radomskiej, dr hab. prawa kanonicznego, wykładowca prawa kanonicznego w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu; rezydent w Parafii pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Radomiu. Kontakt e-mail: ksjerzyad@wp.pl